

Vad är Nozicks Wilt Chamberlain-tankeexperiment?

Tankeexperimentet handlar inte i första hand om basket, utan om **ägenderätt, frihet och rättvisa**. Det ser ut så här:

Utgångspunkt: Ett rättvist fördelat samhälle

Föreställ dig att vi börjar i ett samhälle där alla resurser är **rättvist fördelade** enligt någon princip du föredrar (exempelvis Rawls differensprincip, eller total jämlikhet).

Folk frivilligt betalar för att se Wilt spela

Anta nu att Wilt Chamberlain har skrivit ett kontrakt med en basketklubb: varje gång någon köper en biljett för att se honom spela, går **25 cent direkt till honom**. Miljontals människor betalar gladeligen, frivilligt, för att se honom spela. Efter en säsong har Wilt tjänat flera miljoner dollar.

Resultat: En ny, ojämlig fördelning

Den tidigare "rättvisa" fördelningen har nu förändrats: Wilt har blivit **mycket rik**, medan andra har lite mindre än innan. Men allt har skett genom **fria val** — inga tvång, inga orättvisor, ingen stöld.

Vad vill Nozick visa?

Nozick använder detta tankeexperiment för att kritisera alla teorier om rättvisa som bygger på ett **förutbestämt mönster** eller ett visst utfall (t.ex. jämlikhet eller maximering av det sämst ställdas välfärd). Hans poäng är:

Om människor är **fria att göra vad de vill** med sin egendom, kommer varje fördelningsmönster att **ändras över tid** — och det är **inte orättvist**.

Därför menar Nozick att det är **friheten**, inte själva mönstret i fördelningen, som avgör om något är rättvist.

Nozicks teori: Rättvisa i ägande

Nozick föreslår att rättvisa handlar om **hur en fördelning uppstår**, inte hur den ser ut. Han formulerar tre principer för rättvist ägande:

1. **Rättvis ursprunglig förvärv** – Hur människor först får ägenderätt över något.
2. **Rättvis överföring** – När egendom byts genom frivilliga transaktioner (som att betala för en basketmatch).
3. **Kompensation för orättvisa** – Om något har skett genom stöld eller tvång, krävs rättelse.

Så länge dessa tre hålls, är fördelningen **rättvis**, även om den leder till ojämlighet.

Vad säger detta om människan?

Tankeexperimentet visar att människor:

1. Bryr sig om frihet

Vi vill ha **rätt att använda våra pengar och resurser som vi själva väljer**, utan att någon tvingar oss att ge bort eller dela med oss.

2. Väljer ojämlikhet frivilligt

Ojämlikhet uppstår ofta som **resultat av frivilliga val**, inte tvång. Om människor får välja fritt, kommer vissa att få mer än andra — och det är inte nödvändigtvis orättvist.

3. Värderar individens rättigheter

Nozick betonar individens rätt att **äga sin kropp, sitt arbete och det hon får genom fria transaktioner**. Människan är inte bara en del av ett kollektiv — hon har egna rättigheter som inte får kränkas, även för att uppnå jämlikhet.

Sammanfattning

Nozicks Wilt Chamberlain-tankeexperiment är ett försvar för **individens frihet och äganderätt**, och ett angrepp på idéer om att rättvisa kräver **jämlika eller mönstermässiga fördelningar**.

Han visar att:

- Även om ett samhälle börjar med fullständig jämlikhet, kommer **frivilliga val snabbt skapa ojämlikhet**.
- Detta är **inte orättvist**, eftersom allt har skett genom **fria, rättvisa transaktioner**.
- Att kräva att staten återställer fördelningen (t.ex. genom beskattning) är att **kränka människors frihet**.

Det säger att människan inte bara söker rättvisa i form av jämlikhet, utan också värdesätter **äganderätt, autonomi och frivilliga val**.